

Selle sajandi kodu Lahemaal

Tekst Meeli Müüripeal
Fotod Sven Arbet, Kristel Kirss ja Karin Kaljuläte

Uus ja iidne peaksid teineteist rahulikult täiendada. Nii ongi selles Tapurla küla kiviülevaade ja sõnajalgadega koduaias, mida tutvustasime mulluses erinumbris Suvi Aias.

Käimasoleval Lahemaa arhitektuurivõistlusel eskiisidest ei piisa. Osalejailt oodatakse ka visiooni: mis annaks elatist peredele, kes saavad endale lubada harmoonilist kodu rahvusparkis.

Mitmekestiste maastike ja omanäoliste küladega Lahemaa rahvuspark on juba 41 aastat teistele Eesti kantidele head eeskujuna andnud. Nii on ka nüüd. 3. mail kuulutasid keskkonnaamet ja Eesti Arhitektide Liit välja arhitektuurivõistluse "21. sajandi kodu Lahemaal". Projekti rahastavad Keskkonnainvesteeringute Keskus ja Eesti Kultuurkapital. Ajal mil meie järjest õhem riik end maal päästekomandodid sulgedes ja koolilaste linna küütumist kavandades justkui vileda vaibana kokku rullib, on see tulevikku vaatav võistlus hea vastukaal masendumõtteile. Kõik ei olegi maale veel käega löönud ega arva, et mõistlik elukorraldus on kõikjal peale paari suurema linna liiga kallis.

Lahemaa rannakülad on Tallinnale nii lähedal, et neisse tahetakse tegelikult vägagi ehitada: keskkonnaamet vaatab Lahemaal igal aastal läbi ligi 300 ehitusega seotud taotlust. Ehi-

Tapurla küla kaluritalust sai suvila ja siis taas kodu. Kraavi peret toidab Tõnu Talu Puukool ja aiakujundusteenuse pakkumine.

tussurve oleks veel suurem, kui rahvusparkis ei kehtiks nii loodust kui ajaloolist külamiljööd kaitsvad piirangud. Kui arendada võiks vabalt, muutuksid krundid seal järjest väiksemaks ja veel tühjadele kohtadele kerkiksid mihinal merevaatega suvilad.

Lahemaa 47 410 maismaahektaril elab u 5000 inimest, suvel lisandub vähemalt sama palju suvitajaid. Arhitektuurivõistlusega tahetakse Lahemaale juurde tuua just jätkusuutlikku elu ja kodusid. See Lahemaa, mida armastame, on kujunenud looduse ja inimese koostöös.

Kolga mõisas on järjest rohkem maalilisi varemeid. Kas teate, kui mitmel skeemil näidatud hoonel on veel katus?

Arhitektuurivõistluse eesmärgi selgitati 3. mail peetud seminaril "Eesti külamaastikud ja Lahemaa arhitektuur". Tutvustati ka mitut värsket uuringut, mis saamas rahvusparki kaitsekorralduse aluseks.

Vabadus ja piirid

Seminaril arhitektide liidu poolt avades leidis arhitekt Jaak Huimerind, et modernne arhitektuur seostub paraku korraga vabaduse ja globaliseerumisega. Vabadus lubab teha, mida tahad, globaalsus märgib ka võimalust maailma näha. Vabaduse kasutamise tulemust näme Haapses, Kaberneemes, Karepal jt rahvusparki naabruses jäävates küldes. Sinna kerkinud majadest paistab, et omanikud on käinud Miamis ja Marbellas ning mõni arhitekt on tellija seal tärnanud soovid ka täitnud.

Lahemaa kultuuriruum on teine. Ideid peaks meil ometi endalgi olema. Ja hea uus arhitektuur mahub ära ka Lahemaa omapära ja väärtusi seni hoidnud piirangutesse.

Suurem osa arhitekt Fredi Tompsi elutööst on olnud seotud rahvusparki ehituspärandi kaitse, uurimise ja restaureerimisega. Ta usub, et inimese loodu saab panna loodusesse ka nii, et rahul on mõlemad pooled.

Tompsi juttu saatis kõnekas pildivalik: rändrahnud, kiviülevaade, üksik hall ristpalkseinte ja laudkatusega küün. Kõik märkimas põlisust ja lihtsust, mida ei saa unustada, ehitades meie ühe vanima püsiva inimasustusega kandis. Altja küla hooned nähes ei aima turist, et mitmed

neist ehitati 1970ndail vanale vundamendile uuesti üles. Esimestena tehti külakiik ja kõrts ning sedasi tuli elu Altjale tagasi. Kolm Lahemaa mõisa – Palmse, Sagadi ja Vihula – pälvisid mullu koos turismipärlititli. Rahvusparki algusaastail oli neis ansamblites suurem osa hooned juba ilma katusega. Nüüd on samas seisus Kolga mõis, millest võinuks aga saada veelgi uhkem pärl. Lahemaa oli nõukaajal üks õige eestilik asi ja nagu riik riigis. Ehitusrahagi ei tulnud riigieelarvest. Rahvusparki fondi eraldasid ettevõtted raha oma üleplaaniisest kasumist.

Uued "kaptanimajad"

Lahemaa külade hoitud miljöo teeb need paigad ehitajaile ahvatlevaks, kuid piiranguist hoolimata sünnib siingi kummastavaid ehitisi ja lisanusi.

TÜ kunstiajaloo professor Juhan Maiste tõusis vabaduse piire kompides igapäevaelust kõrgemale ja nentis, et väärtused tekivad punktis, kus igaühe väike mina kohtub maailmaga. Nii ongi maastik – ja Lahemaa ka – suur lava, kus saame kõik oma edevuse välja elada.

Arhitektuuriloolane Leele Välja tegi keskkonnaametile nelja tiheasustusega küla arhitektuuri ja asustustruktuuri analüüsi. Ta leidis kokkuvõtteks: riigikorra ja eluviisi muutumine on meid rohkem muutnud, kui me seda tunnetame. Sajandialguse majandustõusuga tuli raha ruttu Lahemaagi hoonetesse, aga mitte kõige nutikamalt. Head uut on vähe.

Uuritud küladest on kõige kaootilisem Vergi, kõige keerukam eri ajastutest suvilatega Võsu. Kõige paremini on ajale vastu pidanud Viinistu miljö. Kalatsehhist ümber ehitatud kultuurikeskus seisab seal rannas omaette ja sobib haruldase erandina hea uue arhitektuuri näiteks. Vanu maju ostetakse innukalt suvilaiks, kodu tahtjad löögile ei pääsegi.

Käsmu pärand on kõige väärtuslikum ja ka ohustatum, seal on rangema kaitsega aga 20 aastat hiljaks jäänud. Uusi, natuke üleilustatud ja liiga suuri "kaptenimaju" on juba vaat et rohkem kui vanu, mitmel pool jääb uus domineerima.

Mida suuremaks ja tihedamaks Käsmu läheb, seda enam lämmatab uus ajaloolist kihistust. 1972. aastal oli Käsmus 107 krunti, nüüd üle 250. Kinnistud ei tohiks olla väiksemad kui 2000 m², õuesid ei või tükeldada, kaduda ei tohi lasta ka käsmulikel mereni juhtivatel kõrvaltänavatel, mida ääristavad kõrvalhoonete tagaküljed. Elamu esifassaad on siin ikka vaadanud küla peatänava poole.

Muret teeb vähene teadlikkus: parima sooviga oma kodu korda teha on tihti rikutud vana maja ilme. Väljapoole pandud soojustus rikub proportsioonid. Lihtsa maja teevad ilusaks detailid. Laudise profiil ja paigutus ning verandaakende peened prosspulgad väärivad hoidmist ning vajadusel täpse koopiaga asendamist. Käsmu heledatel verandaga majadel oli vahekarniisiga eraldatud kombineeritud laudis: rõhtlaudist täiendati veidi püst- ja diagonaallaudisega. Suhteliselt madala kaldega (35–40 kraadi) katused kaeti tavaliselt laastu või sindliga, üksikutel kaptenimajadel oli valtsplekk-katus. Käsmu südamesse ei sobi kindlasti kahe täiskorrusega majad, suured klaaspinnad, diagonaalsetest prussidest rõdupiirded, kõrge kaldega kivi- ja profiilplekk-katused, eredad värvid, palst, Marmoroc jm tehismaterjalid. Siin mõjuvad võõralt ka metall- ja võrkaiad ning suured kõrvalhooned. Ka äärealadele ei sobi uute "põllukülade" tüüpprojektid ja nn tehase ümaralgist hooned. Kuni aga ehituslahenduse määravad soojus ja odavus, siis polegi ilus tulemus veel väärtus.

Veelgi põhjalikumat uuringut, mille käigus inventeeriti kahe aastaga kõigi Lahemaa külade hooned, tutvustas arhitekt ja EKA õppejõud Lilian Hansar. 62 külas vaadati üle 2079 elamut ja 5232 kõrvalhoonet. Vanust, autentsust, ansambliisust jm võrreldes hinnati u 25% neist väga väärtuslikeks ja väärtuslikeks.

"Töö käigus meie mulje Lahemaa küladest paranes ja sallivuse aste tõusis. Järjest rohkem tundus, et need külad on ka oma paratamatus muutumises äärmiselt väärtuslikud. Tänu rahvusparkile ja Lahemaa inimestele on päris sobimatuid hooned vähe. Jumal tänatud, et majades, mis muidu oleksid tühjad, vähemalt suvitatakse. Lahemaa külad ja talud on kõik eripalgelised, neile ei saagi ühesuguseid ehitustingimusi kehtestada. Igale ehitisele peaks eelnema õue analüüs," leiab Hansar.

Vaadake võistlustingimusi

Soovitame neilgi, kes tahavad ja saavad endale rahvusparkis elamist lubada, arhitektuurivõistluse tingimustega tutvuda. Need leiate kodulehelt www.lahemaa.ee või klikkides lingil <http://www.keskonnaamet.ee/lahe/loodus/arhitektuurivoistlus/>.

Lahemaa külade ja hoonestuse põhjalik kujunemislugu laiendab hästi silmaringi.

Samas on üleval ka 3. mai seminari ettekannete ja sõnavõtude videosalvestised, Leele Välja 2010.–2011. aastal tehtud rannaasulate arhitektuuri ja asustusstruktuuri analüüs ning maastikuarhitektuuribüroo Artes Terrae ja EKA spetsialistide 2010.–2012. aastani välendanud 62 Lahemaa küla arhitektuuri ja asustusstruktuuri analüüs. Uurimusi täiendab kõnekas fotovalik.

Lahemaal sõjaeelses hoonestuses on nii rehielamu kui asundustalu tüüpi elamuid, viimaseid palju rohkem. See tagasihoidlik viilkatuse, laudvoodri, veranda ja tuulekojaga maja on kõigile kirjeldamatagi tuttav. Igas külas on ka vähemalt üks uhkem maja, aga võistlusel soovitatakse Hansar pigem lähtuda Lahemaa hoonete neutraalsusest ja lihtsusest.

Uut elu uute kodudega

Maakodude arhitektuurivõistlusi on Eestis vähe olnud, samas on need võistlused alati märkinud maaelu suuri muutusi. Lahemaa rahvas ei ei ela enam ammu ära ei põlluharimisest, kalapüügist ega salaviina müügist. Suurpõllundus siia ei mahukski.

Arhitekt ja EKA õppejõud Jaan Tiidemann alustas arhitektuurivõistluse tingimuste tutvustust reproga Kristjan Raua sõejeonistusest "Talu rannas". See igati lahemaalik motiivi on Pedaspealt, kuid 1938. aastalgi oli tegu idülliga kadunud aegadest. Lõpuks näitas Tiidemann fotot, kus oli palju noori emasid ja väikesi lapsi. Ehk on üheks tuleviku elamismudeliks selline ökokogukond?

Rohkem kui pooled Lahemaa majad on juba suvilad. Kui talvel võistlustingimuste juurde fotosid tehti, olid külateed nädala sees vaiksed ja tühjad.

Nüüdne võistlus eeldabki osalejailt ka maaelu võimaluste ülesleidmist. "Ootame kaasaegse maakodu eskiislahendusi, mis lähtuvad Lahemaa külaarhitektuuri ruumilistest ja kultuurilistest eripäradest. Samas ootame visioone tuleviku elamismudeleist. See ongi raske ülesanne. Aga kes siis veel kui mitte arhitekt suudaks välja mõelda, kes need inimesed on, kes siin elada saavad," innustas Tiidemann.

Roosidesse uppunud kodu Juminda külatänava ääres.

Võsu servas kunagises karjamõisas on nüüd Jaanioja käsitöötal. Pildil talu lihtne saun.

Lahemaal on klindipealsed sisemaakülad ja klindialused rannakülad. Sisemaakülad on vanemad, rannakülad tihedama hoonestusega. Erinevused nende külatüüpide ruumilises struktuuris, haljastuses, hoonestuse mahtudes ja materjalikasutuses on järjest vähenenud, kuid siiski veel märgatavad. Sisemaa taludel oli tarvis suuremaid hooned, rannatalus oli ehitisi jällegi rohkem, elumaja ja kõrvalhooned paiknesid mõlemal pool ümber õue. Eripärasid võiks ehk ka võistlusel välja tuua.

Kuna mõlemad maastikud on rahvusparkile iseloomulikud, pakutigi võistlusaladena välja rannakülad Viinistu ja Kolga-Aabla ning sisemaal Võhma ja Vanaküla. Osalejal tasuks neis paigus natuke uidata, et nende olemust mõista ja arvestada.

Krandid, mis seal nüüdisaegses võtmes elamismudelit ja hoonestuslahendust ootavad, on siiski fiktiivsed ja tüüpsituatsioonide järgi digitaalselt konstrueeritud. Seega saavad osalejad kodu "tellija" ja tema vajadused vabamalt välja mõelda. Hoonestatava taluõue suurus on 35 x 47,5 m ehk 1665 m². Kodu juurde kuuluvad lisaks igapäevaseks saanud mugavustele küllap ka auto, saun, suveköök ja kaasaegsed energiatarvitususe põhimõtted. Õuel võiks olla 2–4 eri suurusega hoonet. Sisemaakülas võib elamis- ja abifunktsioonid osalt lahendada ühe hoone katuse all, rannakülas peaksid need olema eraldi.

Võistlustingimused annavad veel natuke piiranguid. Rannaküla talus võiks olla hooned 3–4 ja hoonetealust pinda kokku 220–240 m², elamualust pinda sellest 120 m². Hoone kõrgus on kuni 7,5 m. Ka 35–45° kaldega katusealusesse võib eluruumid teha.

Sisemaa kruntidele võib kavandada 2–3 hoonet, hoonetealune pind on kokku 240–260 m². Suurimal hoonel sellest kuni 200 m². Hoone maksimaalne kõrgus on 8 m, katusealuse võib välja ehitada, katusekalle on 35–45°.

Võistluselt ei oodata tüüpprojekte ning ette antud tingimused ei tähenda, et Lahemaal saaks tulevikus ehitada ainult selliste mõõtudega hooned. Võistlus täidab oma eesmärgi kõige paremini aga siis, kui võistlustööde abil sünnib tõesti mõni tänapäevane maakodu.

Lahemaa konteksti sobivatest võistlustöödest koostatakse heade eskiiside ja arhitektuursete lahenduste kataloog, kust leiaksid kontakte ja head eeskujutavaid maale uue maja ehitajad.

Võistlust kokku võttev näitus on oktoobris vaadata Palmes ja rändab siis arhitektuurimuseumi.

Ei usu, et rahvuspark jääb rahvata. Võistluse tulemusi tutvustame kindlasti ka Maakodus. Tasapisi arenevaid ja muutuvaid maal elamise võimalusi oleme leidnud igasse oma numbrisse. Seekord on heaks näiteks kas või Ehedate koostöövõrgustikku liitunud pered (vt lk 78). Et saaks maal elada, täidavad need inimesed aga üpris erinevaid rolle ja enamasti veel mitut korraga. Edu võistlajale ja maaelu peale mõtlejale!

Tööd tuleb esitada 17. septembriks. Pree-miafondis ootab 12 480 eurot. Võitjad selguvad oktoobris ja välja tahetakse jagada neli võrdset peaaahinda (4 x 2300 eurot) ja eriauhindu.